

ARETE

Politik Felsefe Dergisi
Journal of Political Philosophy

Arete Politik Felsefe Dergisi | Cilt: 1, Sayı: 2, 2021
Arete Journal of Political Philosophy | Vol: 1, No: 2, 2021

Makale Gönderim Tarihi | Received: 14.10.2021
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 24.10.2021
Araştırma Makalesi | Research Article

www.aretjournal.org

Karşı Ateşlerin Alevleri: Pierre Bourdieu'ü Politik Direniş Fikriyle Düşünmek

Mustafa DEMİRTAŞ*

Özet

Bu çalışmada, Pierre Bourdieu'nün sosyoloji güzergâhında ele aldığı kavramlar ve sosyolojiye atfettiği eleştirel rol, politik direniş fikriyle düşünölmeye çalışılacaktır. Toplumsal dünyada eşitsizliğin kökenlerini nesnelcilik ile öznelcilik şeklindeki geleneksel ikilikten koparak ilişkişel bir kavrayışla çözümlenmeye çabalayan Bourdieu, tahakkümün gizli mekanizmalarını inceler. Ona göre, toplumsal dünyayı anlamak bu dünyada yer alan tahakküm biçimlerini ortaya çıkarmakla ilgilidir. Toplumsal düzenin titizlikle yapılmış karmaşık bir analizi tahakküm biçimlerinin hangi yollarla gerçekleştiğini açığa çıkarır. Bourdieu, bu tarz bir analize girişerek tahakküm altındakilerin bu baskıyı nasıl içselleştirdiklerini ortaya koyar. Onun açısından, tahakküm altındakiler genel olarak mücadele nesnesi konumunda olan kazançlara ulaşmak arzusuyla toplumsal dünyayı oluşturan kurucu kurallara ve düzenliliklere uyarlar, hoş görölemez olan baskı ve sömürü koşullarını kabul ederler; fakat aynı zamanda, bu dünyanın işleyişini de bozabilirler.

*Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.

Sosyoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Uşak Üniversitesi | The Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Uşak University.

mustafademirtas35@gmail.com

Orcid Id: 0000-0001-6384-6626

Doi: <http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.39>

Demirtaş, M. (2021). Karşı Ateşlerin Alevleri: Pierre Bourdieu'ü Politik Direniş Fikriyle Düşünmek. *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 1(2). 7-30.

Hangi toplumsal alanda olursa olsun, tahakküm altındakilerin hâkim konumdakilere karşı belli bir güç kullanabilme imkânları vardır. Onların, politik direniş hayata geçirme ve başkaldırma olasılıkları her zaman söz konusudur. Bu çalışma, Bourdieu'nün kavramsal çerçevesinde direniş ve değişim için öngördüğü olasılıkların hangi ölçüde hayata geçirilebileceğini, toplumsal düzenin işleyişinde bir bozulma yaratarak radikal bir değişimin toplumsal dayanaklarını oluşturup oluşturamayacağını sorguluyor. Bourdieu, toplumsal dünyadaki eşitsizlik örüntülerinin sürekli olarak yeniden üretilmesine yaptığı tüm göndermelere karşın, politik direniş imkânını daima sosyolojisinde barındırır. Sosyolojik çözümlemesinin hedefi, tahakküm biçimlerini analiz ederek onlara karşı mücadele etmede araçlar sunması bakımından politik bir anlama sahiptir. Bu çalışma da, Bourdieu'yu politik direniş fikriyle düşünerek ondaki politik özgürlük olanaklarını tartışmayı hedefliyor. Onun sosyolojik yaklaşımının bilhassa özgürleşimci bir politikayla ve ulus-aşırı bir devletin savunusuyla nasıl bir bağı olduğunu göstermeye çalışıyor. Böylelikle, Bourdieu'nün sosyolojisinde politik direnişin nasıl bir konuma sahip olduğunu olası direniş kaynaklarını saptayarak ayrıntılı bir şekilde ortaya koymayı amaçlıyor.

Anahtar Kelimeler: Alan, Tahakküm, Direniş, Sosyoloji, Neoliberalizm.

Flames of Counterfires: Thinking Pierre Bourdieu with the Idea of Political Resistance

Abstract

In this study, the concepts of Pierre Bourdieu on the route of sociology and the critical role he attributed to sociology will be tried to be considered with the idea of political resistance. Striving to analyze the origins of inequality in the social world with a relational understanding by breaking away from the traditional dichotomy of objectivism and subjectivism, Bourdieu examines the hidden mechanisms of domination. According to him, understanding the social world is about revealing the forms of domination in this world. A studiously complex analysis of the social order reveals the ways in which forms of domination take place. By undertaking this kind of analysis, Bourdieu reveals how the dominated persons internalize domination. From his point of view, those who are dominated generally obey the founding rules and regularities that engender the social world, with desire to achieve the gains that are the object of struggle, accept the intolerable conditions of oppression and exploitation; but they can also disrupt the functioning of this world. Regardless of the social space, the dominated persons have the means to use a certain power against those in the dominant position. There are always possibilities for them to rebel and apply the forms of political resistance. This study questions to what extent these possibilities, Bourdieu envisioned for resistance and changing in his conceptual framework, can be realized, and whether they can constitute the social foundations of a radical change by creating a disruption in the functioning of the social order. Bourdieu always includes the possibility of political resistance in his sociology, despite all the references he makes to the continuous reproduction of patterns of inequality in the social world. The goal of his sociological analysis has a political meaning in that it provides tools to fight against the forms of domination by analyzing them. Here, this study aims to discuss the possibilities of political freedom in Bourdieu by thinking of him with the idea of political resistance. It tries to show how his sociological approach is particularly related to an emancipatory politics and advocacy of a transnational state. Thus, it aims to reveal in detail the position of political resistance in Bourdieu's sociology by identifying possible sources of resistance.

Keywords: Space, Domination, Resistance, Sociology, Neoliberalism.

Giriş

Modern toplumları anlamak için güçlü ve yeni araçlar ortaya koyan Pierre Bourdieu, toplumsal hiyerarşilerin yeniden üretimi ile tahakküm mekanizmalarının işleyişini gözler önüne serer. Hiyerarşilerin yeniden üretimine yardımcı olan yapıları ifşa ederek tahakkümün hangi yollarla işlerlik kazanıp kalıcılaştığını açığa çıkarır. Bourdieu'ye göre sosyolojinin temel görevi, tahakküm mekanizmalarının bireylere fark ettirmeden kendilerini dayatmasını sağlayan araçları ortaya koymaktır. Bourdieu eleştirel bir sosyolojik bakışla bu araçları incelemeye çalışırken, metodolojik ve kuramsal açıdan “nesnelcilik” ile “öznelcilik” ayrımına yönelik itirazlar da geliştirir. Bu yaklaşımlara alternatif olarak “ilişkisel” bir çözümleme yöntemi oluşturur. Bu yöntemle toplumsal dünyada tahakkümün “derin yapısı”nı irdelemeye çabalar. Bunu yaparken temel hedeflerinden biri, modern toplumlarda toplumsal eşitsizliğin köklerini ilişkisel bir kavrayışla keşfetmektir.

Bourdieu, konumunu belirlemek amacıyla öncelikle hem bireysel bilinç ve iradeden bağımsız bir toplumsal gerçekliğin varlığını savunan (nesnelcilik) hem de bu gerçekliği bireylerin onun hakkındaki temsillerine indirgeyen (öznelcilik) yaklaşımları reddeder. *Habitus* kavramıyla, nesnelcilik ile öznelcilik şeklindeki geleneksel ikilikten kopar. Yalnızca her ikisi birlikte ele alındığında toplumsal dünyaya önemli ölçüde ışık tutulabileceğini düşünür. Diğer bir ifadeyle, bireyler toplumsal hayatlarını sürdürürlerken bilincine varamadıkları belirleyici yapılar içinde eylemler, eylemleri yapılar tarafından kısıtlanır. Ne var ki, aynı zamanda eylemleriyle yapıları da kurarlar; yapılar bireylerin gündelik eylemleri aracılığıyla toplumsal olarak inşa edilir. Dolayısıyla nesnel yapılar vardır var olmasına, ancak bireylerin toplumsal etkinliği, bu yapılara dair pratik bir hakimiyet içerisinde gelişir. Bu nedenle Bourdieu nesnelcilik ile öznelciliğin getirdiği kazanımları muhafaza ederek bunları aşan bir eylem ve yapı anlayışı geliştirmeye çalışır. Toplumsal dünyayı muhtelif sermaye formlarının (iktidar biçimlerinin) üretildiği, dolaşıma girdiği ve tüketildiği alanlar olarak kavramsallaştırır. Bu formların ışığında, toplumsal dünyadaki her bir alanın hiyerarşinin, çatışmanın ve mücadelenin mekânı olduğunu ileri sürer.

Toplumsal dünyayı açıklamada ilişkisel bir yöntemi savunan Bourdieu için alan mücadelesi belirli sermaye biçimleri etrafında gerçekleşir. Yani, ne kadar sermaye biçimi varsa o kadar sayıda alan vardır ve söz konusu alanlar tahakkümün olduğu kadar direnişin de mekânlarıdır. Aslında tahakküm ve direniş ilişkisel olarak birbirine bağlıdır. Ne var ki, Bourdieu'nün sosyolojik araştırmasında direnişin neredeyse tamamen toplumsal alanların yeniden üretimi çerçevesinde ele alındığını görürüz. Toplumsal eşitsizlik biçimleri güçlü bir direnişle karşılaşmaksızın varlığını sürdürür. Bourdieu, genel olarak toplumsal çözümlemesinde bu sürekliliğin örüntülerini açıklamaya çalışır. Bu çabası, direniş fikrine yönelik kapsayıcı bir tanıtlama ortaya koymasını zorlaştırır.

Bu çalışma, Bourdieu'nün düşüncelerinde politik direnişin ve değişimin rolünü tartışmayı amaçlıyor. Bourdieu'ye göre toplumsal dünyayı anlamak bu dünyada yer alan tahakküm biçimlerini ortaya çıkarmakla ilgilidir ve bunu ortaya çıkarmak da sosyolojinin en önde gelen görevidir. Ne var ki, eşitsizliği yaratan tahakküm biçimlerini bilmek ve tespit etmek onları tamamıyla etkisiz kılmaya ya da var olan koşulların ötesine gitmeye yetmiyor. Toplumsal dünyayı değiştirmek için bu dünyanın sürekliliğini mümkün kılan pratikleri değiştirmek gerekiyor. Peki Bourdieu, bu değişim için bize hangi önerilerde bulunuyor? Tahakküm biçimlerine karşı ileri sürdüğü yeni mekanizmalar nelerdir? Bu mekanizmaların radikal bir toplumsal değişimi yaratabilecek güçleri var mıdır? Toplumsal hayatı belirleyen ilişkiler hakkında sağlam bir farkındalık toplumsal değişim için olmazsa olmazlardandır; fakat bu değişimi sağlayabilecek başlıca kaynaklar nelerdir? Bunların açığa çıkarılmasında “direniş”in rolü ne ölçüde önemlidir? Bu çalışma, tüm bu sorular etrafında Bourdieu'ü politik direniş fikriyle düşünmeyi deneyerek onun sunduğu özgürlük imkânlarını sorgulamayı hedefliyor.

Nesnelcilik ve Öznellik Arasında Bağlantılar Kurmak

Bourdieu, “Sosyal Uzam ve Sembolik İktidar” başlıklı metninde, çalışmasını iki kelimeyle nitelendirmek gerekirse bunun “inşacı yapısalcılık” veya “yapısal inşacılık” olduğunu belirtir (Bourdieu, 2013: 189). Yapısalcılıkla kastettiği, toplumsal dünyanın kendisinde, bireylerin bilinç ve iradelerinden bağımsız olarak onların pratik ve tahayyüllerini yönlendirme ya da şekillendirme gücüne sahip nesnel yapıların varlığıdır. İnşacılık derken ise bir yandan kendisinin *habitus* olarak adlandırdığı hususun temel unsurları olan algı, düşünce ve eylem şemalarının; diğer yandan, toplumsal yapıların,

özellikle alan olarak, bilhassa da genel itibariyle toplumsal sınıf olarak zikredilen fenomenlerin toplumsal yaratımın bir ürünü olduğunu öne sürer (Bourdieu, 2013, s. 189). Bu iki kelimeyle sosyolojide görünürde uzlaşmaz ya da karşıt olarak değerlendirilen iki bakış açısı, yani nesnelcilik (objektivizm) ve öznelcilik (sübjektivizm) perspektifi arasında diyalektik bir ilişkinin olduğunu göstermeye çalışır.

Nesnelci bakışın temel yaklaşımını Émile Durkheim'in "toplumsal olgulara nesnel gibi muamele edilebilir" savunusunda buluruz. Bu savunu, toplumsal olguların bireysel ya da psikolojik unsurlara indirgenemeyeceği; onlardan bağımsız, özerk kendilikler olduğu fikrine dayanır. Nesnelci bakış, toplumsal hayatın, bu hayatta yer alan insanların kavrayışlarıyla değil, bilinci aşan ve gün ışığına çıkarılması gereken nedenlerle ya da nesnel düzenliliklerle açıklanması gerekliliğinden beslenir. Nesnelci gelenek, toplumsal hayatı ve onun dönüşümünü bireylerin eylemlerinin dışında oluşan bir yer olarak konular. Örneğin, ortodoks Marksist düşüncede devrimin, tarihin işleyiş mantığında kayıtlı, kaçınılmaz birtakım gelişmelerin sonucunda ortaya çıkacağına yönelik bir yaklaşım nesnelci geleneğin bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Toplumsal dünyaya içkin yasaların önünde sonunda kapitalist sistemi yıkıma götüreceği beklentisi praksisin, öznenin ve tarihsel eylemin bu dünyayı değiştirme gücünü yok sayar. Nesnelcilik, eylemi eyleyicisiz, mekanik bir gerçeklik olarak görür. Toplumun işleyişinin nesnel toplumsal yapılarla açıklanması gerektiği fikrini savunur.

Öznelci bakışın en saf haliyle ise Alfred Schütz'te ve etnometodologlarda karşılaşırız (Bourdieu, 2018, s. 143). Schütz, Harold Garfinkel ve Herbert Blumer'de toplumsal gerçeklik yaşayan, eylemde bulunan, düşünen insanların anlamlı etkileşim çizgilerinin ortaklaşa inşası vasıtasıyla açığa çıkan sayısız yorum ediminin ya da düşünce nesnelinin özel bir toplamıdır. İnsanların kararlarının, eylemlerinin, bilme edimlerinin ve görme biçimlerinin bir ürünüdür. Bu bakış açısından toplumsal dünya, toplumsal hayatlarını mütemadiyen örgütlü pratikler yoluyla inşa eden bireylerin sürekli bir yaratısı, bireysel eylemlerin bir sonucu olarak görünür. Öznelcilik nesnelci bakışın mutlak antitezidir; yani bireylerin kendi dünya görüşleri ve beyanlarından hareketle toplumun işleyişinin açıklanabileceğini iddia eder. Toplumsal dünyanın sıkı sıkıya öznelci bir deneyime dayalı olarak kurulduğu düşüncesidir.

Bu iki bakış açısından birine yaslanmak istediğimizde, toplumsal gerçekliği ya bireylerin öznel tahayyüllerini dışarda bırakarak ya da tümüyle onlara bağlı kalarak açıklayabiliriz. Bourdieu, bu iki bakış açısından birini tercih etmek yerine, yapılar ile tahayyüller arasında kurulan ve süregelen ayrılığı ilişkisel bir düşünme tarzıyla aşmaya çaba gösterir. Diğer bir ifadeyle, nesnelci ve öznelci bakışı bir arada tutan yeni bir toplumsal bilim yaklaşımı ortaya koymaya çalışır. Ona göre toplumsal dünyanın işleyişini açıklamak için bireylerin kendiliğinden oluşan tasarımlarından uzak durmakla birlikte onların kavrayışlarının ötesine uzanan toplumsal determinizm rüzgârına da kapılmamalıyız. Diğer bir ifadeyle, bireylerin hem içinde hareket ettikleri yapısal süreçlerle olan bağlantılarının ne denli can alıcı olduğunu hem de eyleme güçlerini ve kapasitelerini dikkate almalıyız. Bourdieu açısından bu durum, farklı bir sosyolojik kavrayış biçimini geliştirmeyi gerektirir; zira kendisi bu iki bakış arasındaki karşıtlığı aşma arzusunu metinlerinde sıklıkla dile getirir. İnşacıyapısalcılık veya yapısalci inşacılık olarak nitelediği çalışması sayesinde, “nesnel yapıların incelenmesi ile o zamana değin birbirine uyumlu kılmanın mümkün olmadığı tutumlara ait olduğu düşünülen öznel beyanların incelenmesini birbirleriyle uyumlu hale getirir” (Jourdain ve Naulin, 2016, s. 41). Böylece, nesnelcilik ve öznelcilik arasındaki ihtilafı aşan bir sosyoloji yaklaşımı geliştirir. Bu yaklaşımı “yapısal inşacılık” olarak adlandırması gerçeği bu ikiliği aşma çabasının açık bir göstergesidir.

Yine de Bourdieu, nesnelci ve öznelci görüşlerden sadece birine dahil olmayı reddetse bile, yaklaşımının bireysel eylemlerle karşılaştırıldığında yapılara daha fazla dikkat kesilerek oluşturulduğunu baştan söylememiz gerekir. Zira Bourdieu'ye göre, ilişkisel bir düşünme tarzı yapısalci devrimin sunduğu katkılardan biridir. “Durkheim’in bahsettiği ‘toplumsal gerçeklik’ görünmez bir ilişkiler bütünüdür” (Bourdieu, 2013, s. 193) ve bireylerin bakış açısı, “öznel toplumsal alanda işgal ettikleri yere göre sistematik olarak değişir” (Wacquant, 2010, s. 21). Bununla birlikte, nesnel yapıların bedenselleşmesinin, içselleştirilmesinin, özümsemesinin, ediniminin, nesnel düzenliliklerin ürünü olan yatkınlıklar bütünü olarak düşünebileceğimiz *habitus* (Bourdieu, 2021, s. 224) da toplumsallaşmış bir beden, bir öznellik olarak toplumsal yapıların karşısında yer alan bir şey değildir; toplumsal ortamın ürünüdür. Yani, *habitustan* söz ettiğimizde bireysel, hatta kişisel ve öznel olanın aslında toplumsal, kolektif olduğunu belirtmiş oluruz. *Habitus*, toplumsal dünyanın nesnel yapılarının

bireyin içinde işlediği bir strateji üretme gücüdür. Toplumsal olarak inşa edilmiş, kalıcı, dönüştürülebilir ve aktarılabilen bir eğilimler sistemidir (Wacquant, 2014, s. 61). Bu nedenle Bourdieu, sosyolojinin klasik çatışmalarından olan nesnelcilik ve öznelcilik arasındaki karşıtlığın ötesine geçmeyi amaçlarken geliştirdiği sosyolojik yaklaşımında öznel eylemlere kıyasla nesnel toplumsal yapılarla daha fazla ilgilidir. En gizli öznel tercihlerimizin dahi toplum içindeki konumumuzun ve güzergâhımızın izlerini taşıdığını ortaya koyar. Böylece, düşüncesi ciddi ölçüde yapılara dayanır.

Nesnelcilik ve öznelcilik arasındaki karşıtlığı aşmanın gerekli olduğunu düşünen Bourdieu'nün ilişkisel düşünme çabası hem nesnel düzenlilikleri hem de bu düzenliliklerin bireylerde nasıl içselleştirildiğini anlamamıza katkı sağlar. Bu bağlamda, sosyolojik görüşünün merkezini oluşturan “alan” (toplumsal yapılar) ve “*habitus*” (zihinsel yapılar) kavramlarıyla nesnelcilik ile öznelcilik arasında bağıntılar kurar. Bourdieu açısından, “toplumsal dünyada var olan şey, bağıntılardır” (2010, s. 81). Alan ve *habitus* da bağıntılar bütününden oluşur.¹ Bağıntıları iki ana biçim altında toplayabiliriz: “Birincisi, kişilerin işgal ettiği (kurumlar ya da ‘alanlar’) ve dışsal biçimde algıyı ve eylemi kısıtlayan nesnel konumlar dizileri şeklinde şeyleşmiş olarak ve ikincisi, yaşantılanan dünyayı içsel bir şekilde tecrübe edip etkin bir şekilde kurmamıza vasıta olan (katman katman eklenmesiyle ‘*habitus*’u oluşturan) zihinsel algı ve değerlendirme şemaları biçiminde bireylerin bedenlerinde tortulaşmış olarak” (Wacquant, 2014, s. 205). Toplumsal analizin esas nesnesi bu bağıntılar bütünü arasındaki ilişkide kavranabilir. *Habitus* ve alan birbirlerine geçerler, birbirleriyle bir bağ içinde hareket ederler. Bir yandan, alanlar bireylere has eğilimleri, hissetme, düşünme ve eyleme tarzlarını biçimlendirir; diğer yandan, bireyler de bu eğilimler uyarınca eyleyerek toplumsal alanları biçimlendirirler. Bourdieu sosyolojik çalışmasını, alan ile *habitus* arasındaki bu diyalektiği açıklamak üzerine kurar.

Güç Mücadelesi Alanları

Alanların nesnel yapılarıyla bireylerin yapılaşmış yetenekleri arasındaki diyalektik ilişki sayesinde Bourdieu, yapıların bireyler tarafından mütemadiyen nasıl yeniden

¹ Loic Wacquant'ın Bourdieu'nün görüşüyle ilgili olarak ifade ettiği gibi, “bir alan, bazı iktidar (ya da sermaye) biçimlerine gömülü konumlar arasındaki tarihsel nesnel bağıntılar bütününden ibarettir; *habitus* ise bireylerin bedenlerine zihinsel ve bedensel algı, beğeni ve eylem şemaları biçiminde ‘konulmuş’ bir tarihsel bağıntılar bütünü biçimini alır” (Wacquant, 2010, s. 25).

üretip kurulduğunu, tazelenip geleceğe kaldığını varsayan bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlar. Bu doğrultuda, toplumsal gerçekliği oluşturan yapıların üretimini ve dönüşümünü sağlayan mekanizmaları açıklamada toplum kavramı yerine “alan” kavramını tercih eder. Bourdieu'ye göre “toplum” kavramı yekpare bir bütünlüğe işaret eder. Ne var ki, toplumsal dünyanın çeşitli alanlara bölündüğü modernite koşulları altında (farklılaşmış bir toplumsal hayatta) var olması mümkün olmayan bir bütünlüktür bu. Alan ise tek bir toplum mantığına indirgenemez, kendi düzenleyici ilkelerine sahip, sonu gelmeyen bir çatışma ve rekabet ortamıdır. Yaşadığımız toplumsal dünya bilim alanı, felsefe alanı, iktisat alanı, siyaset alanı gibi birbirinden son derece farklı alanlardan müteşekkildir. Bunları birtakım farklı işleyiş kurallarının olduğu “oyun” alanları olarak düşünebiliriz. Nasıl ki, bir oyun oynarken o oyunun kurallarına dikkatimizi verdiğimizde, oyunu öğrenerek iyi bir şekilde oynadığımızda ödüller kazanır veya kötü mücadele ettiğimizde oyunu kaybeder ve bırakmak zorunda kalırız, toplumsal alanlarda yaptığımız da tam olarak budur, yani oyunlar oynamaktır.

Oyunlarımızı kazanıp kaybedeceklerimizin gereklerine uygun olarak alanlarda oynarız ve her oyun alanının kendine has bir çıkar (*illusio*) biçimi vardır. Bourdieu'ye göre “çıkar, hangi alanda olursa olsun, bir oyuna kendini verme-adama-yatırımıdır; bu, oyun tarafından hem yatırılmış hem de pekiştirilmiştir ve aynı zamanda oyuna girişin koşuludur da” (2013a, s. 91). Yani, oyun alanlarının işleyişi üretilen özgül çıkarlara bağlıdır. Alana her yeni girenden içkin çıkarların yüceleştirilmesi açıkça talep edilir. Bu yüceleştirme, oyunun oynanmaya, ilgi göstermeye, zahmete, kendini adamaya vb. değer olduğunu gösterir. Çıkarımız olduğu müddetçe oyun alanlarına gireriz, kendimizi oyuna kaptırır ve oyunun bir anlam taşıdığına inanırız. Oyunu oynamamızın sebebi oyun alanında kazanıp kaybedeceğimiz, peşinden koşmaya değer ödüller olduğunu kabul etmemizdir (Bourdieu, 2015c, s. 143). Kısacası, belirli birtakım mücadele nesnelere elde etmek niyetiyle oyuna dahil oluruz. Bourdieu açısından “bu mücadele nesnelere tür ve içerik bakımından diğer alanlar için geçerli olan mücadele nesnelere indirgenemez, bunlarla aynı değildir (bir filozofu, bir coğrafyacının uğrunda mücadele verdiği şeylerin peşinden koşturamazsınız)” (Bourdieu, 2016, s. 138). Bir yazarın edebiyat alanında peşinden koştuğu ödüller bir siyasetçinin arzuladığı ödüllerden büyük ölçüde farklıdır. Dolayısıyla, bir oyunun dışından bakan biri için o oyunda verilen mücadele anlamsız görünebilir; fakat oyunda yer alanların yaşamlarını anlamlı hale getiren tam da bu

mücadeleler olabilir. Bu durum, oyunu olanaklı kılan ve temelinde yer alan tahakküm ilişkilerini daha fazla görünmez hale getirebilir. Öyleyse alanlardaki toplumsal etkileşimleri ve görünür halde olmayan tahakküm ilişkilerini anlamak istiyorsak bireylerin hangi oyunu veya oyunları oynadıklarını, onlar içindeki konumlarını sormamız gerekir.² Oyuncuların yaratıcılığı ve dikkati hangi oyunlara yönelmektedir? Bu oyunları oynarlarken verdikleri mücadeleler nasıl anlaşılmalıdır? Dahası, oynanan oyunların ödülleri nelerdir? Zira, oyunların ödülleri onlara bağlılığı sağlayan temel unsurdur. Oyuna inanmadan, oyunda bireyleri harekete geçiren arzular, niyetler veya özlemler olmadan herhangi bir oyunun oynanması mümkün değildir.

Peki, tüm oyunlar bizler için aynı derecede önemli midir? Elbette ki hayır. Bunun nedeni, oyunlardaki çıkarlarımızın veya ödül beklentilerimizin aynı olmamasıdır. Bazı oyunları daha ciddi oynarız, daha iyi öğrendiğimiz oyunlar vardır. Örneğin, üniversitede öğretim üyesi olmak istiyorsak kelimeleri iyi kullanmayı, hızlı bir düşünme yetisine sahip olmayı öğrenmeliyiz. Bizler için akademik alan önemli olduğundan, yani oradaki ödüller büyük olduğundan (kazancımız, kariyer duygumuz, bir araştırma ödülü kazanmak, işimizle insanlara katkıda bulunduğumuza dair inanç vb.) oynadığımız oyunu en iyi şekilde oynamaya çalışırız. Burada ekonomik sermayenin etkisi azdır. Bununla birlikte, maddi servet elde etme arayışı bizler için çok önemli değilse, iktisadi alanda oynadığımız oyunlara daha az ciddiyet gösterebiliriz. Dolayısıyla, oyuna bağlılığımızı belirleyen ölçüt onun getireceği ödüllerin önemiyle ilgilidir.

Ödüllerini elde etmek amacıyla dahil olduğumuz alanlarda geçerli olan kartlarımızın (her alanda geçerli olan, etkili olan kartlar vardır) değerini arttırmamız gerekir. Mademki toplumsal hayatta oyun alanları içindeyiz, oyunları iyi oynamak için kartlara ihtiyacımız vardır. Bourdieu'ye göre, bunlar temel sermaye türleridir (iktisadî sermaye, kültürel sermaye, toplumsal sermaye, simgesel sermaye) ve “değeri, alanlara, hatta aynı alanın

² Bireyin bir oyun alanında ne yaptığını veya ne dediğini ancak oyun alanı içerisinde işgal ettiği konuma müracaat ederek anlayabiliriz. Örneğin Bourdieu, *Televizyon Üzerine* kitabında medya alanında, kanallar ve gazeteler arasında; okur, izleyici ya da pazar payı için sürdürülen ekonomik rekabetten, gazeteciler arasındaki özel haber, mesleki itibar vb. için verilen mücadeleden detaylı bir şekilde söz eder ve şunu dile getirir: “Şu ya da bu gazetecinin diyeceği veya yazacağı şeyi, yani onun aşikâr ya da olanaksız, doğal ya da uygunsuz bulduğu şeyleri bilmek istiyorsam, onun bu alan içindeki konumunu bilmem gerekir; yani söz konusu basın organının özel gücünü bilmem gerekir” (2019, s. 51). Benzer bir biçimde, *Heidegger'in Politik Ontolojisi* kitabında da “Heidegger'inki kadar açık seçik akademik olan bir felsefî düşünceyi, içine kök saldı felsefe alanıyla ilişkilerinin dışında anlamaya çalışmak beyhudedir” (2018a, s. 79) diyerek alanın birey üzerindeki yapısal etkisine dikkatimizi çeker.

birbirini izleyen hallerine göre değişir” (Bourdieu, 2010, s. 82). Söz konusu sermayelerin tümü toplumsal sınıfın üretimi için kullanılır. Toplumsal sınıf, bireylerin farklı alanlarda muhtelif sermaye türlerini edinmek ve kontrol etmek için giriştikleri bitimsiz bir rekabet içinde ortaya çıkıp kurulur.³ Bu rekabet, hâkim konumdakilerle tâbi konumdakiler arasında bir güç ilişkisi doğurur. Bireylerin konumları aslında bu güç ilişkisi çerçevesinde birbirleriyle ilişkili olarak ele alındığında anlamlıdır; diğer bir ifadeyle, yalnızca ilişkisel olarak mevcuttur. Ayrıca, sermaye türlerinin çoğul olması eşitsizliklerin sadece iktisadî sermayeyle değil; aynı zamanda kültürel, toplumsal ve simgesel sermaye yoluyla da belirlendiğini gösterir.

Bir sermaye, belli bir alana girmemize katkı sağlar. Alanda habituslarıyla yer alan bireyler etkin olan sermayelerinin gücünü korumaya ve yükseltmeye çalışırlar. Bourdieu, bireylerin eylemlerinin alanlardaki konumlarını güçlendirmeye yönelik olduğunu varsayar. Zira bireylerin yapabileceklerini veya yapamayacaklarını, duruşlarını, tercihlerini belirleyen ve yönlendiren alan içinde işgal ettikleri konumlarıdır. Yukarıda değindiğimiz akademik alan örneğinden devam edersek, bir öğretim üyesi olarak üniversiteye girmemiz için “kültürel sermaye”mizin belli ölçüde olması gerekir, en azından üniversite mezunu olmamız beklenir. Bununla birlikte, üniversitede çalışmaya başladığımızda, amacımız var olan kültürel sermayemizi daha da arttırmaktır. Öğretim üyeleri akademi içerisindeki sermayelerini biriktirerek akademik güç mücadelesi yürütürler.⁴ Bu nedenle, bir sermaye belli bir alana girmemiz için gereklidir; aynı

³ Bourdieu'nün düşüncesinde toplumsal sınıf, farklı nitelikler arası ilişkilerin yapısıyla belirlenir: “Toplumsal sınıf ne tek bir nitelikle (sermayenin hacim ve yapısı gibi en belirleyici olan nitelik söz konusu olduğunda bile) ne belli bir nitelikler toplamıyla (cinsiyet, yaş, toplumsal veya etnik köken -örneğin, beyaz ve siyahların, yerli ve göçmenlerin payı vb.-, gelir, eğitim seviyesi vb.) ne de bir neden sonuç, koşullayan koşullanan ilişkisi içindeki temel bir nitelikten (üretim ilişkilerindeki konumdan) yola çıkarak sıralanmış nitelikler zinciriyle tanımlanabilir. Toplumsal sınıf, niteliklerin her birine ve pratikler üzerinde uyguladıkları etkilere öz değerini veren tüm ayırt edici nitelikler arası ilişkilerin yapısıyla tanımlanır” (Bourdieu, 2015b, s. 164). Bourdieu, bu ilişkileri özellikle 1963 yılında ve 1967-1968 yılları arasında 1217 kişi üzerinde gerçekleştirilen bir saha araştırmasına dayandırdığı *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* isimli çalışmasında çözümler. Bu çalışmada, toplumsal sınıfların kültürel mekanizmalarını ortaya çıkararak bu mekanizmaların sınıfsal üretimi nasıl oluşturduğunu inceler. Sınıf oluşumlarını açıklamak için meslek, eğitim seviyesi, cinsiyet, yaş, ikametgâh gibi farklı göstergelerin birbirleriyle bağlantısını Fransız toplumunun tükettiği gıda, izlediği film, dinlediği müzik, okuduğu gazeteler çerçevesinde sistemli olarak ele alır. Böylece sınıf oluşumunu açıklamaya dair estetik yatkınlığın tüm özcü analizlerinin başarısızlığını vurgular (Bourdieu, 2015b, s. 51). Biz burada sadece genel olarak toplumsal sınıfla sermaye türleri arasındaki bağlantıya işaret ediyoruz.

⁴ Tüm diğer alanlar gibi akademik alan da Bourdieu açısından, “meşru aidiyet ve hiyerarşi şartlarını ve ölçütlerini; yani hangi vasıfların yerinde, etkili ve sermaye işlevi görerek alan tarafından garantilenmiş çok özgül kârları üretmeye özgü olduğunu belirlemek adına verilen bir mücadele yeridir” (Bourdieu, 2021a, s. 14). Farklı iktidarlar arasındaki güç ilişkisi durumunun korunmaya ya da dönüştürülmeye çalışıldığı,

zamanda, mücadele verdiğimiz şey olarak bize bir iktidar, bir nüfuz kurma olanağı kazandırır. Bourdieu'nün belirttiği gibi “sermaye, alan üzerinde, dağılımı bizatihi alanın yapısını oluşturan maddeleşmiş ya da somutlaşmış üretim ya da yeniden üretim araçları üzerinde, alanın sıradan işleyişini tanımlayan kurallar ve düzenlilikler üzerinde, dolayısıyla buradan kaynaklanan faydalar üzerinde bir iktidar sağlar” (2010, s. 86). Akademik alanda profesör olduğumuzda, oyunun kurallarını değiştirme potansiyelimiz daha yüksek olur. Alanda ne kadar sermayeye sahip olursak, oyunun kurallarını o ölçüde belirleme gücünü elde ederiz. Dolayısıyla, alandaki sermayemiz bize güç getiren bir kaynaktır, bir zenginlik biçimi olarak alanda daha rahat mücadele etmemize katkı sağlar.

Sermaye ve alan kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; bir sermaye bir alanla bağlantılı olarak var olur ve “alanın yapısını belirleyen şey, oyuncular arasındaki kuvvet ilişkilerinin her anki durumudur” (Bourdieu, 2010, s. 83). Oyunu tanımlayan, oyuncuların sermayelerinin kapsamı ve yapılarının değişen durumudur. Oyuncular sermayelerini korumak ve arttırmak için oyunun kurallarına uygun olarak hareket ederler. Sermayeleri arttıkça oyunun içkin kurallarını kısmen veya bütünüyle dönüştürebilirler. Bunun için oyunun gerekliliğine itaat etmeli, orada bulunan birtakım zorunluluklara uymalı ve kendilerini sürekli bir mücadeleye vermelidirler.

Kısacası, Bourdieu'nün düşüncesi çerçevesinde bir alan sermayenin, ödüllerin ya da kazanılması muhtemel olan özgül faydaların ele geçirilmeye çalışıldığı bir mücadele yeridir. Oyuna giren, oyunun sunduğu ödüllere inanarak onların peşinde koşan oyuncular var olduğu ölçüde var olan bir oyun mekânıdır. Herhangi bir alanın işleyebilmesi için söz konusu alanın kurallarını bilen, onlara uymayı kabul eden ve sunduğu ödülleri elde etmeye hevesli *habitus*larla donanmış bireylerin varlığı gereklidir. Alandaki bireyler, sahip oldukları farklı seviye ve türdeki sermayelerle belirli birtakım kazançları ele geçirmek için mücadele ederler. Bu nedenle bir alan, iktidar/güç ilişkilerini ve bu ilişkileri korumayı ya da değiştirmeyi amaçlayan mücadeleleri içinde barındırır. Alanda *habitus*larıyla yer alan bireyler bir mücadelenin tarafı konumdadırlar ve alandaki bireylerin sürekli mücadelesi alanın bizzat itici gücüdür, dinamiğinin ilkesidir. İktidar/güç elde etmek için rekabet edenler, alanın dönüşmesini ve onun sürekli olarak

sermaye türlerinin yoğunlaştığı, üretim ve yeniden üretim araçlarına el koymayı içeren tahakküm ilişkilerine tanıklık edildiği bir yerdir.

yeniden yapılanmasını sağlarlar. Dolayısıyla alanlar mücadelenin, değişimin ve çatışmanın olduğu yerlerdir. Bourdieu, bireyleri bir alan içerisinde iktidar/güç mücadeleleri dışında, ahlak ya da hakikat gibi evrensel nitelikli değerlerle birlikte düşünmeye pek yanaşmaz.⁵ Bireylerin nesnel çıkarlarına ters düşen bazı davranış biçimleri yoktur sanki. Onun açısından, her alan bireylerin rekabet içinde olduğu ilişkilerin tanımlandığı sürekli bir mücadele yeri, simgesel amaçlara yönelmiş olanlar da dahil bütün eylem biçimlerinin çıkara dayalı olduğu bir mekân olarak var olur.

Alanlardaki Direniş Olasılıkları

Bourdieu'nün alan kavramı genellikle Louis Althusser'in "aygıt" kavramını çağrıştıracak biçimde düşünülür. Bourdieu'yle yapılan söyleşilerde alan konusu açıldığında özellikle bunun Althusser'in aygıt kavramıyla hangi ölçüde benzerlik ya da farklılık taşıdığı kendisine bir soru olarak yöneltilir. Bu sorunun yanıtı burada ilgilendiğimiz meseleye katkı sağlayıcı bir yan sunar. Bourdieu, "alan" ve "aygıt" kavramları arasında son derece temel bir ayırımın söz konusu olduğunu ifade eder. Alanlar mücadelelerin olduğu yerlerdir ve bu mücadelelerde tahakküm altındakilerin direnişini, muhalefetini, hak iddialarını hesaba katmak gerekir. Bir alanın hâkimi olan taraf, işleri kendi çıkarına göre kurgulamak, alanı kendileri açısından elverişli olacak şekilde işletmek için araçlara sahip olsa da tahakküm altındakilerin alanın işleyişini bozabilecek mücadele güçleri vardır. Bu mücadele güçleri ortadan kalktığında alan aygıt haline gelir. Dolayısıyla bir alanda mücadeleler, yani tarih yazanlar vardır.

Tahakküm altındakiler genel olarak mücadele nesnesi konumunda olan kazançlara ulaşmak arzusuyla alanı oluşturan kurucu kurallara ve düzenliliklere uyarlar, hoş görülemez olan baskı ve sömürü koşullarını kabul ederler; fakat aynı zamanda, herhangi bir anda alanın işleyişini de bozabilirler. Onların başkaldırma ve pratik direniş biçimlerini uygulama olasılıkları her zaman vardır. "Tahakküm ilişkilerinin, bir direniş biçimine neden olmadan nasıl oluşabileceğini anlayamıyorum" der Bourdieu (2010, s. 65). Hangi toplumsal alanda olursa olsun, tahakküm altındakiler hâkim konumdakilerin dışlama tepkilerine yol açsa bile, belli bir güç kullanabilme imkânına sahiptirler. Zira tahakküm

⁵ Bunun nedeni, Bourdieu'nün öncelikle ahlaki ihlallere yol açan yapısal mekanizmaların farkına varılması gerektiğini vurgulamasıdır. Zira bu farkındalık yaratılırsa, o zaman bireylerin onları kontrol etmeyi amaçlayan bilinçli eylemlerde bulunmaları mümkün olabilir.

altındakiler Bourdieu'nün *habitus* olarak adlandırdığı edinilmiş yatkinlıklara haizdirler; yani, yeri geldiğinde alanın güçlerine karşı çıkabilecek ve direnmeye yönelebilecek yatkinlıklarla alanda var olurlar. Bourdieu, alan ve alanda yatkinlıklarıyla var olanlarla ilgili olarak şunu ifade eder:

İçinde buldukları alanın icap ettirdiği yatkinlıklarla aynı olmayan, başka alanda edinilmiş yatkinlıklarla o alanda bulunanlar, örneğin her zaman yanlış konumlanma, kötü konumlanma, buldukları durumdan huzursuz olma, yokuş yukarı gitme, zaman dışı kalma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar (tahmin edebileceğiniz bütün sonuçlarıyla beraber). Ancak aynı zamanda alanın güçleriyle mücadelede girebilirler, direnebilirler ve yatkinlıklarını yapıları uydurmaktansa yapıları yatkinlıklarına uydurmak için, onları yatkinlıklara göre değiştirmeye çalışabilirler (2013b, s. 74).

Dolayısıyla tahakküm altındakilerin direnmeye yatkinlıkları alanın değişimini sağlayabilir. Aygıt tarzı bir işleyişte bu biçimde bir yatkinlık söz konusu değildir, çünkü bu işleyişte onların etkili olma durumları yoktur. Bourdieu'nün deyişiyle, “bir alan, egemenler, tahakküm altındakilerin direniş araçlarını ve dirençlerini tamamen yok etmek için kullanabilecekleri araçlara sahip oldukları zaman aygıt dönüşür; yani alt düzeydeki papazların, aktivistlerin, işçi sınıfının vb. tahakküme boyun eğmekten başka bir çareleri olmadığı zaman, tüm eylem biçimleri tepeden inme olduğunda ve tahakkümün etkileri, alanı tesis eden mücadeleyi ve diyalektiği ortadan kaldırdığında” (2016, s. 165). Bu nedenle Althusser'in düşündüğü gibi siyasi partiler, kilise, okul, sendikalar aygıt değil, birer alandır. Bunlar, belli bir tahakkümün olduğu, fakat aynı zamanda direnişin açığa çıkabileceği ve kuralların sekteye uğrayabileceği yerlerdir.⁶

Toplumsal dünyayı oluşturan çeşitli toplumsal alanlarda yer alan bireylerin mücadeleleri alanların dinamiğinin ilkesiyse, bu mücadelelerin sınırları nelerdir? Mücadelelerin alanları tümüyle ortadan kaldırma olasılığı var mıdır? Diğer bir ifadeyle,

⁶ Yine de belirli birtakım tarihsel koşullar altında alanların birer aygıt işlevi de gösterebileceğini unutmamalıyız. Bu hususta Bourdieu şunu ileri sürer: “Ezen, ezilenin tepkilerini ve direnişini ezmeyi ve yok etmeyi başardığında, bütün hareketler sadece yukarıdan aşağıya geliştiğinde, alanı oluşturan mücadele ve diyalektik yok olmaya başlar. Tarih, ancak insanlar başkaldırdıkları, direndikleri, tepki gösterdikleri zaman vardır. Bütüncül kurumlar -hapishaneler, toplama kampları, tımarhaneler- ya da diktatörlükle yönetilen devletler, tarihe son verme denemeleridir. Şu hâlde aygıtlar, alanların bir sınır durumunu, hastalıklı bir hal olarak kabul edilebilecek bir şeyleri temsil ederler. Ama bu, en baskıcı, ‘totaliter’ denen rejimlerde bile varılmayan bir sınırdır” (2010, s. 88). Benzer bir biçimde, başka bir yerde şunu dile getirir: “Alanların mücadele alanları olarak gündelik işleyişinden tahakküme karşı tüm mücadeleler ve direnişlerin ortadan kalktığı (muhtemelen asla ulaşılamayan) sınırlayıcı-durumlara geçildiğinde, söz konusu olan ‘alan’ Goffman’ın ifadesiyle bir ‘totaliter kurum’ a veya giderek koşulsuz veya tavizsiz her şeyi talep edebilen ve en aşırı biçimleri olan kışlalar, cezaevleri, toplama kamplarının daha önceki habitusu yeniden yapılandırılacak fiziksel ve sembolik araçlara sahip oldukları -katı- bir aygıt dönüşür” (Bourdieu, 2014a, s. 442).

fiilî ve potansiyel mücadelelerin mekânı olan alanlar, bu mücadelelerin radikal bir boyuta ulaşmasıyla farklı, yepyeni bir toplumsal düzene dönüşebilirler mi? Alanda sermayesi az olanlar, yani tahakküm altındakiler politik bir devrim gerçekleştirebilirler mi?

Bu soruların cevaplarını bulmak için akademik alan örneğinden düşünmeyi sürdürelim. Diyelim ki, bu alanda çalışıyoruz ve onun işleyişini adaletsiz buluyoruz. Bu işleyişe yasal olmayan gösterilere katılarak ya da suç işleyerek karşı çıkarsak oradan dışlanabiliriz; fakat bu işleyişi benimsemeyi kabul edersek, o zaman da tümüyle alanın kuralları tarafından ele geçirilmiş oluruz. Dolayısıyla, bu iki yoldan birini seçmek tahakkümden kurtulmamız için bir çözüm sunmayabilir. Bunların dışında, üçüncü bir yol olarak şunu düşünebiliriz: Bu alanda kültürel sermayemizi arttırdıktan, yani belli bir süre oyunu kurallarına, kazanıp kaybedeceklerimizin gereklerine uygun olarak oynadıktan sonra kuralları kısmen ya da bütünüyle dönüştürmeye çalışabiliriz. Akademik alandaki sermayemizin miktarının zaman içindeki evrimi, alanın yapısını değiştirme gücü kazanmamızı sağlayabilir. O zamana kadar bu alanın bir ürünü olsak, onun çoğu kez dönüşerek sürmesine katkıda bulunsak da bu alanın kurallarını belli ölçülerde değiştirme olasılığına sahip olabiliriz. Ne var ki, bu olasılığı tercih edip etmeyeceğimiz alanda hangi konumda olduğumuz ve o konuma nasıl ulaştığımızla ilgili bir meseledir. Bu bağlamda Bourdieu şunu dile getirir: “Örneğin, A ya da B profesörünün belli bir konjonktürde, örneğin 68 Mayıs’ında ya da sıradan üniversite hayatının diğer bütün durumlarında ne yapacağını anlamak için, üniversite mekânında hangi konuma sahip olduğunu bilmek gerektiği gibi, bu konuma, toplumsal mekândaki hangi başlangıç noktasından ve nasıl geldiğini bilmek de gerekir” (2010, s. 128). Bourdieu için bilinmesi gereken bir diğer husus, o profesörün akademik alanda hangi çıkarın ya da çıkarların peşinde koştuğudur. Akademik alan da diğer alanlar gibi bir mücadele uzamıdır; bu uzamda belirli bir konuma ulaşmak için verilen uzun mücadeleler nedeniyle alanın kuralları muhafaza edilmek istenebilir. Alandaki kişiler ne kadar imtiyazlı bir konum işgal ederlerse o ölçüde konumlarını korumaya meyledebilirler. Yani, bir öğretim üyesinin baştan karşı çıktığı kurallar, profesör olduktan sonra muhafaza edilmesi gereken bir nitelik kazanabilir. Bu nedenle kişinin akademik aladaki tutumunu (buna politik tutumu da dahil) alandaki konumu belirler. Bourdieu, *Homo Academicus* kitabında, entelektüellerin çıkarlarının bizatihi akademik alanın çıkarları olduğunu açık bir biçimde ifade eder:

Genellikle düşünül­düğünün aksine, insanların akademik meseleler hakkındaki tutumlarını politik tutumları belirlemez; fakat akademik alandaki konumları, akademik meselelerde olduğu gibi genel olarak politik meseleler hakkında benimsedikleri tutumları da şekillendirir (1988, s. xvii-xviii).

Akademik alanın kurallarını muhafaza girişimi genellikle hâkim konumdakilerce, alanın kıdemlilerince benimsenir. Bir öğretim üyesi profesörlüğe ulaşma çabasıyla alanın kurallarını benimsediğinde bu kurallara karşı çıkabilecek ya da alanın standartlarını tanımlama meşruyetine meydan okuyabilecek tek bir konum kalır; o da hâkim konumda yer alanlardan pek beklentisi olmayanların konumudur. Ne var ki, o konumdaki bireyler de mücadele alanının, mücadele edilmeye değer olduğu varsayımını paylaşırlar; diğ­er bir ifadeyle, onların alandaki davranışları da çıkara dayalıdır (aksi takdirde oyun dışı kalırlar). Dolayısıyla, alandaki bireyler hangi konumda olurlarsa olsunlar, alanın kurallarını zımni ya da açık bir biçimde kabul ederler. Alanda verilen ödüllerin meşruyetini sorgulasalar bile, alanın yapısını genellikle yeniden üretirler. Nihayetinde, alanlar bireyler arasındaki mücadeleler tarafından oluşur, fakat bu mücadeleler alanların var olan yapısını radikal bir biçimde dönüştürmek yerine, çoğunlukla onları yeniden üretmeye hizmet eder.

Yine de Bourdieu, alanlardaki eşitsizlik örüntülerinin sürekli olarak yeniden üretilmesine yaptığı tüm göndermelere karşı, çalışmasında her zaman direniş için bir umut ögesini barındırır. Tâbi konumdakilerin hâkim konumdakilerin öne sürdüğü kuralları farkında olmaksızın uyguladıklarını vurgulasa da, en zayıf konumdakilerin bile, yeri geldiğinde alanın yapısını sarsabileceği gerçeğini yadsımaz. Tâbi konumdakilerin mücadelelerinin alanın bireysel rekabet yoluyla gerçekleşen yeniden üretimi karşısında bir alternatif olduğuna işaret eder. Yine de bu alternatifin, alanın işleyişinde bir bozulma yaratarak devrime gidecek radikal bir yolu oluşturacağını düşünmez. Zira Bourdieu sosyolojisini işlerken alanların yeniden üretimine o kadar odaklanır ki, devrim gibi kökten bir toplumsal değışim sorunu üzerinde durmaz; kavramsal çerçevesini bu tarz bir değışimden ziyade, eşitsiz güç yapılarının süreklilik örüntülerini açıklamaya dayalı olarak kurar. Bu bakımdan David Swartz'ın ifade ettiğı gibi, “Bourdieu'nün kavramsal çerçevesinde direniş ve değışim için öngördüğü olasılıklardan biri, *habitustan* kaynaklanan beklentiler ile alanlarda sunulan fırsatlar arasındaki uyumsuzluğa dayanır. Ancak, karşılanmayan beklentilerin hangi koşullar altında etkili birer değışim itkisine dönüşebileceği net değildir” (2011, s. 393). Diğ­er bir ifadeyle, Bourdieu'nün sosyoloji pratiğinde *habitus* ile alanlar arasında açığa çıkacak bir uyumsuzluğun radikal bir

değişimin toplumsal dayanaklarını nasıl kuracağına dair analizleri yakalamak ya da alanların yeniden üretim döngüsüne karşı olası direniş kaynaklarını saptamak pek mümkün değildir. Bireyler genel itibariyle buldukları konumdan yukarı ya da aşağı doğru bir dönüşüm gerçekleştirirler ve bu da alanların hiyerarşik yapısında kökten bir değişikliğe sebep olmaz. Bu durumda, radikal bir toplumsal değişimle vuku bulabilecek yeni bir toplumsal gerçekliğin oluşma koşulları neredeyse imkânsız hale gelir. Kanımca, Bourdieu'nün düşüncesi çerçevesinde böyle bir imkân yaratmayı arzuluyorsak, *habitus* ile alan arasındaki doğrudan uyumu pratikte koparmayı hedefleyen mücadeleler hakkında düşünmemiz gerekir. Alanların yeniden üretiminin temellerini sarsabilecek kolektif eylemleri hesaba katmalıyız.

Bir Özgürlük Aracı Olarak Sosyoloji

Değişimin kaynağı sadece alan ve *habitus* arasındaki yapısal bir bozulmaya dayanıyorsa, Bourdieucü sosyolojiye ne tür bir eleştirel rol atfedebiliriz? Bourdieu insan pratiklerine dair bir bilimle ilgilenir ve bu bilime toplumsal dünyanın gizemlerini, yani tahakküm ilişkilerini çözmek için eleştirel bir görev yükler. Bir bilim olarak sosyolojinin görevi alanlar aracılığıyla üretilen ve yeniden üretilen tahakküm ilişkilerinin gizli boyutlarını gözler önüne sermektir. Toplumsal dünyanın, sermaye biçimlerini koruma ve arttırma etrafındaki bir çatışma, bir mücadele dünyası olduğunu bireylere göstermektedir. İktidar ilişkilerinin üzerini örttüğü, sorgusuz sualsiz kabul edilen karakterinin bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmasını sağlamaktır. Zira onun açısından bilim, gizli olanı açığa çıkarmakla ilgilidir. Sosyoloji de çok biçimli ve sonsuz mücadelelere sahne olunan bir toplumsal dünyada görünür halde bulunmayan mekanizmaları gün ışığına çıkarmayı başarabilir. Böylece, bireyler kendilerini kısıtlayan şeyin farkına varabilirler ve bundan kendilerini kurtarabilecekleri bir yol açabilirler. Bourdieu'ye göre, “sosyolojinin üzerine düşen ve yalnız onun yerine getirebileceği vazifelerden en gerekli olanı, bilimin sapkın kullanımları yoluyla vatandaşlara ve tüketicilere kurulan manevra ve manipülasyonları eleştirel bir bozguna uğratmaktır” (Bourdieu, 2014, s. 15). Sosyoloji her türlü tahakküme karşı eleştiriyle hareket eden ve onu besleyen bir bilimdir. Fakat yalnızca toplumsal dünyaya dair eleştirel bir kavrayışı güçlendirmekle yetinmez; aynı zamanda, onun maddi ve simgesel örgütlenişine de dönüştürücü bir müdahalede bulur. Hem bilgi hem de eylem alanımızı genişleterek tahakkümün sınırlarından bir ölçüde kurtulma imkânı sunabilecek bir mücadele aracı olarak işlev görür. Bourdieu'nün sözleriyle ifade edersek, “sosyoloji,

en azından düşünen özne için, hasıraltı edilmiş mümkünleri uyandırması itibariyle, bir özgürlük aracıdır” (2015a, s. 170). Bu noktada, onun sosyolojisinin, bireylere toplumsal belirlenimin ve tahakkümün dayatmalarından uzak tutacak bir özgürlük vaadi sağladığını söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, onun sosyoloji pratiğini, politik bir müdahale tarzı, direnişi uyandırabilecek politik bir tasarı olarak düşünebiliriz. Bununla birlikte, Bourdieu’nün bu tasarısından hareketle kendisini hiçbir zaman bir kurtarıcı olarak görme yanılığısına düşmediğini de vurgulamalıyız:

Sosyoloji, sosyoloğu bir anlığına bile kendisini kahraman kurtarıcı olarak görme yanılığısına götürmez: Ama yine de –sosyoloğun çalışması, nesneleştirilmeden nesneleştirmeyi bekleyenler üzerinde yapıldığında olduğu gibi– indirgeyici bir şiddet ya da totaliter bir erk kullanmaktan uzak durarak ve toplumsal dünyayı nesneleştirmeye girişmek için eldeki tüm bilimsel kazanımı harekete geçirerek bir özgürlük olanağı sunar ve en azından, sosyolog için akademik tutkuyla yazdığı çalışması ne idiye, başkaları için de aynısı olmasını umabilir, yani toplumsal çözümleme aracı olmasını (Bourdieu, 2021a, s. 8).

Neticede, Bourdieu’nün toplumsal çözümlemesinin hedefi, tahakküm biçimlerini analiz ederek onlara karşı mücadele etmede araçlar sunması bakımından politik bir anlama sahiptir. Frédéric Vandenberghe özgürleşimci bir politikanın, “tek-boyutlu bir toplumun gerçekte tek-boyutlu olmadığına anlaşılmasıyla başlamak durumunda” olduğunu belirtir (2016, s. 50). Kanımca, Bourdieu de modern toplumların tarihselliğini ve olgusallığını açığa çıkarma uğraşı içerisinde modern toplumsal dünyanın geniş ölçekli bir analizini gerçekleştirerek bu dünyanın tek-boyutlu olmadığını ve sosyolojisinde bu dünyadaki bireylerin bunun bilgisine vakıf olarak, bu dünyanın işleyişini sağlayan mekanizmaların farkında olarak bu işleyişe karşı çıkacak özgürlük araçlarını bulabileceklerini düşünür. Bu bakımından, onun sosyolojik yaklaşımının bilhassa özgürleşimci bir politikayla bağı olduğunu söyleyebiliriz.

Ulus-Aşırı Bir Devletin Savunusu

Bourdieu’nün politik direnişle ilişkisi neoliberalizm ve küreselleşmeye yönelik verdiği mücadelelerle yaşamının son yıllarında farklı bir boyuta uzanır. Bilhassa 1995 baharındaki toplumsal hareketlerde grevcileri desteklemesiyle, daha sonra 1997-1998 kışındaki işsizler hareketine ve küreselleşme karşıtlarına verdiği destekler ve neoliberalizme getirdiği eleştirilerle politik tutumunun daha görünür bir hal aldığı açıktır. Fakat bu tutum, ulus-aşırı bir politikayla (Bourdieu, 2002, s. 31) ya da daha yerinde bir ifadeyle, ulus-aşırı bir devletin kurulmasına doğru atılacak bir adımla bağlantılıdır. Bourdieu, en azından Avrupa ölçeğinde bir enternasyonalizm anlayışını makul bir hedef

olarak önümüze koymamız gerektiğini (2018, s. 52) ileri sürerek, ulus devlete ve neoliberalizme karşı verilmesi gerektiğini düşündüğü mücadeleyi şu sözlerle açıklar:

Eğer ulus devlete karşı mücadele edilecekse, devletin yerine getirdiği “evrensel” görevleri en az onun kadar veya ondan daha iyi yerine getirebilecek ulus-aşırı bir devleti savunmak gerekir. Çeşitli devletlerin mali siyasetlerini faiz oranları sayesinde Alman Merkez Bankası'nın yönetmesi istenmiyorsa, uluslararası iktisadi güçler ve ulusal siyasi güçler karşısında görece özerk olan ve Avrupa kurumlarının kamusal boyutunu geliştirebilme yeteneği bulunan ulus-aşırı bir devletin kurulması için neden mücadele edilmesin? Örneğin, iş saatlerinin azaltılmasını sağlamaya yönelik önlemler ancak bir Avrupa kurumu tarafından kararlaştırılıp Avrupa ülkelerinin bütünü için uygulanabilir olduğunda gerçekten anlam kazanır (Bourdieu, 2015, s. 54).

Elbette bu tarz bir mücadele, Avrupa ülkelerini tehdit eden sağ popülizme ya da milliyetçiliğe karşı bir seçenek olarak ortaya konulabilir. Dahası, mali kurumların güçlerini denetim altına alarak Avrupa çapında toplumsal kazanımların korunması ve güçlendirilmesini sağlayabilir. Kamusal uzamın daha ilerici mücadeleler için geliştirilmesine imkân tanıyabilir (Calhoun, 2015, s. 103). Bourdieu'nün düşüncesi açısından egemen güçlere etkin bir şekilde direnmeye çalışan herkes ulus-aşırı bir örgütlenme için çaba göstermelidir. Bunun için de ulus-aşırı bir zeminde ilerlemek gerekir. Örneğin, sendikaların uluslararası düzeyde çalışması çok önemlidir, zira mücadele ettikleri güçler tam da o düzeyde hareket etmektedir (Bourdieu, 2015, s. 54). Benzer bir biçimde, aydınların kültürel üretim alanının özerkliğini savunmaları için gerçek bir *Uluslararası Aydınlar Birliği*'ni olağanüstü bir ivedilikle kurmalarına ihtiyaç vardır (Bourdieu, 2020, s. 570).⁷ Uluslararası ölçekte farklı kurumları ve toplumsal hareketleri bir araya getirebilecek bir toplumsal örgütlenmenin inşası yeni bir enternasyonalizm anlayışına somutluk kazandırabilir. Dolayısıyla, tarihin imkânlarını çoğaltma kaygısında olan Bourdieu için “neoliberalizme gerçekten karşı koyabilecek hakiki ve hayati bir enternasyonalin örgütsel temellerini yaratmaya çalışmak gerekir”

⁷ Bourdieu'nün düşüncesinde “alanların özerkliği”nin müdafaası için mücadele verilmelidir; zira alanların özerklik kazanması, alanlarda yer alan bireylerin evrensel ilkeler adına politik müdahalelerde bulunmalarına olanak tanıyabilir. Bu bağlamda Bourdieu, Dreyfus olayı sırasında Zola'nın gösterdiği eylemi örnek olarak verir: “Bir yazar belli bir anda politik bir fiil işler, ancak bunu yazar olarak yapar (siyasetçi olarak değil). Böyle bir fiil mümkün olmuşsa bu, o dönemde özerk bir edebiyat alanının kısa bir zamandan beri teşkil edilmiş olmasından ötürüdür. 16. yüzyıldan itibaren oluşum aşamasında olan edebiyat alanı, 19. yüzyılda tam özerkliğe erişir. İşte kazanılmış bu özerkliğe yaslanarak âlim veya yazar yerinden kalkar, siyasal alana girer ve der ki: bu karar kabul edilemez, zira kendi alanıma içkin değerlere, yani yazarın durumunda hakikatin değerlerine zıttır. Diğer bir ifadeyle, ne kadar özerksek o kadar alan dışında belli bir sembolik tesirle konuşmaya imkân tanıyan hususi (yani bilimsel veya sanatsal) otoriteye sahip olma şansına sahibizdir” (2013b, s. 123). Bourdieu, aydınların bu otoriteye sahip olmaları için alanlarının uluslararası bir merciye dönüşmesinin gerekliliğini ifade eder.

(2015, s. 54). Bu doğrultuda Bourdieu'nün, ulus devlet ve neoliberalizm karşıtlığına dayalı olarak gelişecek bir Avrupa sosyal devleti düşüncesine kolayca ilgi gösterdiği söylenebilir (Bourdieu, 1998, s. 129).

Ne var ki, neoliberalizm ve küreselleşmeye yönelik eleştirilerine; işçiler, göçmenler ve diğer yoksullar ile omuz omuza mücadele etmesine rağmen Bourdieu, devlet yapılanmasının (ulus-aşırı bir devleti savunmak da devlet kavramından tümüyle kopulamadığının bir göstergesidir) dışında bir politikanın nasıl geliştirilebileceğini tartışmaya açmıyor. Devlete bir tür üst-işlev ya da üst-alan rolü atfederek⁸ devletin dışında, ona karşı kurulabilecek mücadele süreçlerini çok fazla hesaba katmıyor; dahası, bu tarz mücadeleler son otuz yıldır dünyanın pek çok farklı yerinde açığa çıkıyor. Ayrıca, onun ulus devlete ve neoliberalizme karşı koymak için ileri sürdüğü “ulus-aşırı bir devlet” düşüncesinin kapitalizmin sorunlarına tümüyle çözümler getirebilecek değil, onları kısmen hafifletebilecek ılımlı bir düşünce olduğu görünüyor. Kanımca buradaki asıl sorun “ulus-aşırı bir devlet” önerisinin içinde yaşadığımız küresel kapitalizm koşullarında görece nasıl özerk olabileceğini yeterince irdelememesinde yatıyor. Günümüzde herhangi bir Avrupa kurumu iktisadi ve ulusal politik güçler karşısında ne ölçüde özerk olabilir? Bu belli bir ölçüde başarılabilirse bile, özerklikten gelen gücün işçiler, göçmenler ve diğer yoksullar yararına, daha iyi yaşam olanakları yaratmak için kullanılacağını garantilemek mümkün mü? Her şeyden evvel, sınır tanımayan sermayenin iktidar bloklarının yanında olmak varken neden onların karşısında yer alma riskine girilsin? Ulus devletlerle ve neoliberalizmle saf tutma düzeyi niçin tümüyle sonlandırılınsın?

Bizzat ulus devletlere ve neoliberalizme karşı ulus-aşırı bir örgütlenme düşüncesinin devlet kavramının ötesinde işleyecek bir küresel direniş ve özgürleşme hareketine ihtiyaç duyduğu açıktır. Ulus-aşırı bir devlet düşüncesinden ziyade ulus-aşırı bir özgürleşme hareketini hayata geçirmek radikal bir toplumsal değişimin temellerini oluşturabilir. Ne var ki Bourdieu, radikal bir toplumsal değişim düşüncesini içinde barındırmadığından ya da belki de dünyanın gerçekten değişebileceği fikrini hafife almasından ya da bu fikrin ilgisini pek çekmemesinden dolayı devlet kavramını tümüyle

⁸ Bourdieu “devletin aslında toplumsal düzenin ve aynı zamanda hem fiziksel hem de sembolik tahakküm ile fiziksel ve sembolik şiddetin gizli, görünmez esaslarına verdiğimiz bir isim olduğunu” (2015a, s. 22) söylemesine rağmen, ulus-aşırı bir devletin bu özelliklerden sıyrılıp toplumsal, politik hakları koruyacak ve neoliberal piyasa güçlerine karşı Avrupa kurumlarının kamusal boyutunu geliştirecek bir güce sahip olabileceğini düşünüyor.

bir kenara bırakmayı tercih etmiyor. Alex Callinicos'un ifade ettiği gibi, Bourdieu'nün düşüncesi "toplumun en alt tabakasındakilere sınıf egemenliği ve kültürel ayrımcılık yapılarından toplu bir kaçış vaadi sunmuyor" (2004, s. 434), radikal bir toplumsal direniş ya da devrim teorisine imkân tanımıyor.

Sonuç: Tahakküm İlişkilerinin Yıkıcı Etkilerini Azaltmak

Bourdieu'nün sosyolojisinde bireyler farklı sermaye türleri için mücadele ederler ve alanlar, bireylerin bu sermaye türlerini biriktirip tekellerine alma mücadelesinde işgal ettikleri rekabete dayalı konumları ifade eder. Nitekim alanlar, içerisinde tahakküm eden ve tahakküm edilenlerin buldukları yapılandırılmış toplumsal uzamlar, güç mekânları olarak eşitsiz ilişkilerin işlemlerini sağlar. Bununla birlikte, tahakküm altındakilerin tümüyle itaat ettikleri, yani mutlak tahakkümün olduğu ya da bir aygıt olarak düşünülecek yerler değildir; tahakküm kadar direnişin de yerleridir. Ne var ki, alanlardaki direniş mücadelenin yeniden üretimi mantığı çerçevesinde düşünülür, toplumsal dünyanın radikal bir dönüşümüne imkân tanımaz. Bu dünyayı oluşturan alanlardaki mücadeleler genel olarak bireylerin konumlarını korumaya ve sermaye biçimlerini arttırmaya dayalı mücadelelerdir. Toplumsal dünyanın dinamiği adeta piyasa rekabeti çerçevesinde kavranır.

Toplumsal dünyayı değiştirmek için dünyayı oluşturma şekillerimizi, yani o dünyayı yeniden ürettiğimiz pratik işlemleri değiştirmeliyiz. Bourdieu, sosyolojinin bilimsel işlevinin toplumsal dünyanın işleyişini sağlayan pratik işlemleri anlamak olduğunu söyler. Sosyoloğun bütün uğraşının "davranışların gözlemlenmesiyle, söylemlerden yola çıkarak, yazılanlardan vb. hareketle gerçeğin inşasının koşullarını kurmak" (2014, s. 38) olduğunu belirtir. Bunun için belirli çıkarların yatırım yeri olan oyun alanlarını ve o alanlarda *habitus*larıyla yer alan oyuncuların eylemlerini anlamaya çalışarak işe başlamamız gerektiğini salık verir. Bu anlama edimi alanlarda gizlenmiş olan eşitsizlik ilişkilerini gözler önüne serebilir. İnsanların sefaletlerine yol açan mekanizmalarla mücadelelerinde onlara kullanabilecekleri birtakım silahlar sunabilir. Sosyoloji, gizli olanı açığa çıkarmakla görevlidir ve bunu yaparak tahakküm ilişkilerinin yıkıcı etkilerinin azaltılmasına yardımcı olabilir.

Ne var ki, bu etkilerin azaltılması egemenleri ve tahakkümü ortadan kaldırabilecek, oyunların kendisini tümüyle yıkıma uğratabilecek total bir devrime zemin hazırlamaz.

Bunun nedenlerinden biri, oyunlara katılım hakkını elde etmek için harcanan zamana, çabaya vb. bağlı olarak oyunlara yapılan yatırımın büyüklüğüyle ilgilidir.⁹ Bourdieu, “kabul törenlerinin öngördüğü sınamaları andıran bu yatırımların her birinin, oyunun tamamen ortadan kaldırılmasının pratikte *düşünülemez* hâle getirilmesine katkıda bulunduğunu” ifade eder (2016, s. 141). Alana göre değişmekle birlikte, yapılan yatırımlar oyunun yeniden üretimini sağlar; alanın içkin gerekliliğine uygun olarak hareket eden ve çıkarı maksimize etmeye çalışan oyuncular, oyunun temel kurallarının yıkıma uğramasını engeller. Buradan çıkan sonuç, alandaki mücadelelerin, oyunun kendisinin değil, oyundaki hiyerarşik konumların değişmesine olanak tanıyabilecek dönüşümlere yol açabileceğidir. Bir alanın içerisindeki iktidar/güç ilişkilerinin altüst edilmesi yeni iktidar/güç konumlarının yaratılmasıyla sonuçlanır.

Ayrıca Bourdieu’nün *Karşı Ateşler* kitabında dikkatimizi çekmek istediği önemli şeylerden biri, toplumsal dünyanın piyasanın ve ulus-devletin erozyonu altında olduğu gerçeğidir. Bourdieu, neoliberalizmin bireyselleştirici, yabancılaştırıcı etkilerine karşı enternasyonalist bir tavırla bir Avrupa sosyal devletini savunur. Bu tarz bir devletin piyasa güçleri üzerinde denetim mekanizması sağlayarak ve toplumsal, politik hakları koruyarak toplumsal ortaklıkları (sendikalar, toplumsal hareketler vb.) güçlendirebileceğine inanır. Ne var ki, neoliberalizmin yıkıcı etkilerinden kurtulmak için önerdiği ulus-aşırı bir devlet düşüncesinin kapitalizmin tarihindeki bir aşamanın adı olarak düşünebileceğimiz neoliberalizmin güçlerine karşı nasıl özerk olabileceği ve bu özerkliğiyle Avrupa kurumlarının kamusal boyutunu nasıl geliştirebileceği hakkında bize yeterli cevaplar sunmaz. Bununla birlikte, toplumsal alanların her parçasına nüfuz eden neoliberalizmin pratik ve düzeneklerinin nasıl işlediği hususunda da detaylı açıklamalarda bulunmaz. Callinicos’un ifade ettiği gibi:

[Bourdieu’nün] neoliberalizmin sosyoekonomik itici güçleri hakkındaki açıklaması asla gazeteciliğin veya formalite gereği yapılan bir şeyin ötesine geçemiyor... Bourdieu, son on-beş yıl içinde Marksist ve *marksizan* analizler tarafından tartışılan ve geliştirilen post-Fordizm, esnek üretim, örgütsüz kapitalizm vb. çeşitli kuramların önerdikleri tarzda serbest piyasa projesini kapitalist ekonominin herhangi bir yapısal dönüşümü ile ilişkilendirme girişiminde bulunmuyor (1999, s. 90).

⁹ “Madenci, köylü, rahip, müzisyen, öğretmen ya da patron olmayı getiren dönüşüm süreci uzun, sürekli ve duyumsanamaz bir süreçtir ve geçiş törenleriyle tasdik edildiğinde dahi (örneğin, akademi soyluları durumunda, hazırlık niteliğindeki uzun ayırım süreci ve büyümlü bir seçme sınavı tecrübesi), istisnalar haricinde, ani ve radikal dönüşümleri dışlar” (Bourdieu, 2016a, s. 197).

Bu zayıf noktaya işaret ettikten sonra, sonuç olarak şunu belirtebiliriz: Bourdieu, toplumsal dünyada yeniden üretim mekanizmalarının ne denli kuvvetli olduğunu ortaya çıkarmayı amaçladığından direniş, isyan, devrim gibi bu dünyadaki düzeni kesintiye uğratacak olağandışı durumlarla daha az ilgilenir. Zira onun açısından bu durumlar pek şaşırtıcı ya da afallatıcı değildir; tam tersine, şaşırtıcı olan düzenin bu kadar kolay bir şekilde işleyebilmesi, bu kadar rahatça korunabilmesidir. Asıl önemli olan soru da şudur: Bu düzenin sürekliliğini sağlayan iktidar/güç ilişkileri nelerdir? Bourdieu, bu ilişkileri çözümlenmeye çalışarak tahakküm altındakilerin kendi yoksulluklarına katkıda bulunmalarına aracı olan mekanizmaları daha iyi anlayacaklarını; böylelikle, toplumsal ilişkilerin daha az mutsuzluk içereceğine inanır.

Toplumsal düzenin titizlikle yapılmış karmaşık bir analizi tahakküm ilişkilerinin yıkıcı etkilerini azaltmak için bir kapı aralayabilir. Buna elbette şüphe yok. Ne var ki, bu kapıyı ardına kadar açık tutmak için hem yerel hem de küresel düzeylerde etkili olacak hakiki bir enternasyonal özgürleşme hareketine ihtiyacımız var. Açıkçası, Bourdieu kapıyı ardına kadar açık tutmada tereddütlü. Karşı ateşlerin alevlerinin kapıdan içeri girip tüm odayı sarması düşüncesine sıcak bakmıyor. Yine de alevlerin odayı sarmasına izin vermezsek, kısa zamanda sönerek odadaki yerleşik düzenin yeniden tesis edileceği de kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımızda duruyor. Bourdieu'nün sosyolojik düşüncesi bu gerçekliği halihazırda gözler önüne seriyor.

Kaynakça

Bourdieu, P. (1988). *Homo Academicus*. Peter Collier (Çev.). California: Stanford University Press.

Bourdieu, P. (1998). "A Reasoned Utopia and Economic Fatalism" *New Left Review*. Sayı 227. s.125-130.

Bourdieu, P. (2002). "Against the Policy of Depoliticization", *Studies in Political Economy*, Sayı 69. ss. 31-41.

Bourdieu, P. (2010). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Nazlı Ökten (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2013). "Sosyal Uzam ve Sembolik İktidar" *Seçilmiş Metinler*. Levent Ünsaldı.. s. 189-210. Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (2013a). "İşaret Noktaları" *Seçilmiş Metinler*. Levent Ünsaldı (Çev.). s.73-100. Ankara: Heretik Yayınları.

- Bourdieu, P. (2013b). *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. Levent Ünsaldı (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). “Sosyolojiye Övgü” *Cogito*. Elyesa Koytak (Çev.). Sayı 76. s. 8-15. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014a). “İnsanlar ve Mekanizmalar” *Cogito*. Ümit Tatlıcan (Çev.). Sayı 76. s.432-443. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Karşı Ateşler: Neoliberal İstilaya Karşı Direnişe Hizmet Edecek Sözler*. Sertaç Canbolat (Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015a). *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri*. Aslı Sümer (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015b). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015c). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. Hülya Uğur Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). “Alanların Bazı Özellikleri” *Sosyoloji Meseleleri*. Filiz Öztürk, Büşra Uçar, Mustafa Gültekin ve Aslı Sümer (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016a). *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*. P. Burcu Yalım (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018). *Karşı Ateşler II: Avrupa Sosyal Hareketi İçin*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018a). *Heidegger'in Politik Ontolojisi*. Aslı Sümer (Çev.). İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018b). *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak: Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*. Nazlı Ökten (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2019). *Televizyon Üzerine*. Alper Bakın (Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Bourdieu, P. (2020). *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*. Necmettin Kâmil Sevil (Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021). *Genel Sosyoloji: Collège de France Dersleri (1981-1983)*. Zuhâl Emirosmanoğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021a). *Homo Academicus*. Nazlı Ökten, Arzu Nilay Kocasu, Eren Gülbey (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. / Roger, C. (2014). *Sosyolog ve Tarihçi*. Zuhâl Karaca (Çev.). İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Calhoun, C. (2015). “Şimdiki Zamanın Sosyolojik Analizi İçin: Tarihsel Sosyolog Olarak Bourdieu” *Bourdieu ve Tarihsel Analiz*. Gorski S., Philip (Der.). Özlem Akkaya (Çev.). s. 65-109. Ankara: Heretik Yayınları.
- Callinicos, A. (1999). “Social Theory Put to the Test of Politics: Pierre Bourdieu and Anthony Giddens” *New Left Review*. Sayı: 236. s. 77-100.

- Callinicos, A. (2004). *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*. Yasemin Tezgiden (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naulin, S. / Anne, J. (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. Öykü Elitez (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. Elçin Gen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vandenbergh, F. (2016). *Alman Sosyolojisinin Felsefe Tarihi*. Vefa Saygın Öğüt (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wacquant, L. (2010). "Giriş", *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Nazlı Ökten (Çev.). s. 13-45. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wacquant, L. (2010). "Simgesel İktidar ve Grup Oluşumu: Pierre Bourdieu'nün Sınıfı Yeniden Çerçevelemesi Üzerine" *Cogito*, Erkal Ünal (Çev.). Sayı: 76, s. 204-219. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wacquant, L. (2014). "Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi" *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (Der.). Ümit Tatlıcan (Çev.). s. 53-76. İstanbul: İletişim Yayınları.